

بحران مدرنیته و اسلام

(ریشه‌یابی بحران مدرنیته از نگاه دینی)

سید فضل الله حسینی، علامه رضا میناگر

انتشارات اطلاعات

تهران ۱۳۹۱

سرشناسه: حسینی، فضل الله، ۱۳۴۰ -
 عنوان و نام پدیدآور: بحران مدرنیته و اسلام (ریشه‌یابی بحران مدرنیته از نگاه دینی) / سید فضل الله حسینی، غلامرضا میناگر
 مشخصات نشر: تهران: اطلاعات، ۱۳۹۰
 مشخصات ظاهری: ۲۳۹ ص.
 شابک: 978-964-423-869-7
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیفا
 موضوع: تجدیدگرایی (اسلام)
 موضوع: تجدید
 شناسه افزوده: میناگر، غلامرضا، ۱۳۴۰ -
 شناسه افزوده: مؤسسه اطلاعات
 رده‌بندی کتبی: ۱۳۹۱ ۳ب ۴۷۸ح/ BP۲۲۹
 رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۰۷۹۸۱

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت‌جنوبی، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۲۹۵۳۱۱

تلفن: ۲۹۹۹۳۲۵۵۶ تلفن‌فکس: ۲۹۹۹۳۲۲۲

فروشگاه مرکزی: تهران، بزرگراه حقانی، رویروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن: ۲۹۹۹۳۲۶۸

فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، رویروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۲۶۰۷۳۲

بحران مدرنیته و اسلام

تألیف: سید فضل الله حسینی، غلامرضا میناگر

تراج جلد: رضا گنجی حروف‌نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

چاپ اول: ۱۳۹۱ شمارگان: ۲۱۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۳-۸۶۹-۷ ISBN: 978-964-423-869-7

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است. Printed in Iran

فهرست

مقدمه.....	۱۱
فصل اول / اسطوره‌های مدرن و میانی بحران‌ساز.....	۱۵
ضرورت شناخت بنیان‌های فکری انسان مدرن.....	۱۵
۱. ماتریالیسم.....	۱۶
۲. راسیونالیسم.....	۲۴
۳. سیانتیسم.....	۲۷
۴. لیبرالیسم.....	۳۲
۵. دموکراسی.....	۳۴
۶. سکولاریسم.....	۳۶
پیش‌زمینه‌های فلسفی سکولاریسم.....	۳۷
پیش‌زمینه‌های دینی سکولاریسم.....	۳۸
۷. اومانیزم.....	۴۱
فصل دوم / بحران‌های مدرن.....	۴۵
۱. فروپاشی اخلاق.....	۴۵
انشایی دانستن مفاهیم اخلاقی.....	۴۷

۴۸.....	آثار زیاتبار انشایی دانستن گزاره‌های اخلاقی.....
۴۹.....	گسست دانش از ارزش.....
۴۹.....	نسبی شدن ارزشها.....
۵۰.....	آثار و لوازم نسبی گرایی.....
۵۱.....	اخلاق بدون خدا! و عرفان الحادی!.....
۶۵.....	۱. بحران معنویت و شکست قداست.....
۷۴.....	۲. پوچ گرایی.....
۷۸.....	۴. استعمار، استثمار.....
۸۵.....	۵. لذت پرستی.....
۹۴.....	۶. بحران زیست محیطی.....
۱۰۴.....	جنگ و کشتار.....
۱۰۸.....	۷. از خود بیگانگی.....
۱۱۷.....	فصل سوم / اسلام: مؤلفه‌ها و زیرساختهای ضد بحران.....
۱۱۷.....	۱. جهان در نگاه اسلام.....
۱۲۳.....	۲. خدای اسلام.....
۱۳۳.....	۳. آثار نگرش الهی به جهان.....
۱۳۴.....	۴. دین و دنیا.....
۱۳۹.....	۵. انسان در نگاه اسلام.....
۱۴۳.....	آفریده‌ای به نام انسان.....
۱۴۵.....	حقیقت انسان روح اوست.....
۱۶۱.....	۶. هدف و فلسفه زندگی.....
۱۶۴.....	۷. نیاز بشر به اخلاق الهی.....
۱۷۴.....	۸. بازگشت.....
۱۷۴.....	معنای واژگانی توبه.....
۱۷۵.....	تفاوت توبه و انابه.....
۱۸۲.....	ارکان توبه.....

شرایط توبه.....	۱۸۴
نتایج توبه و استغفار.....	۱۸۵
۹. «ذکر» درمان با خودبیگانگی انسان.....	۱۸۶
۱۰. قانون گرایی و آزادی خواهی.....	۱۹۰
ضمیمه ۱ / بازیگری در داستان تقابل سنت و تجدد.....	۱۹۳
محدوده بحث ما.....	۱۹۳
پیش فرضهای مسئله.....	۱۹۳
تجددطلبی «مطلق».....	۱۹۴
تجدد در محدوده عقل ابزاری.....	۱۹۹
تجددطلبی در محدوده سنت.....	۲۰۹
تجددطلبی در محدوده «دین».....	۲۱۵
خلاصه و نتیجه.....	۲۲۱
ضمیمه ۲ / حرکت ناخواسته دنیای مدرن به سوی بُعد سلبی توحید.....	۲۲۵
منابع.....	۲۳۳

مقدمه

تردیدی نیست که با ظهور مدرنیسم جهان به پیشرفت فوق‌العاده فناوری و دانش تجربی رسیده است. انسان مدرن شیوه‌های نوین مدیریتی را طراحی کرده و در تحقیق و دانش کارشناسی به قله‌های بزرگی دست یافته است. نهادهای اجتماعی را مدرن، متحول و احیاناً کارآمدتر کرده و آنها را گسترش جهانی داده، امکانات زندگی را وسیع و گسترده کرده و آنها را در دسترس همگان قرار داده است.

اما آیا این تحولات به انسان معاصر در جهت پیشروی به سوی کمال و سعادت انسانی کمک کرده است؟ اطلاعات و آگاهی‌های انسان مدرن نسبت به انسان سنتی صدها و هزاران برابر شده است. از نظر توانمندی در بهره‌گیری از طبیعت و ماشین نیز پیشرفت فوق‌العاده‌ای کرده است؛ اما آیا این «دانایی و توانایی» او را انسان‌تر نیز کرده است؟

بحرانهای عصر مدرن پاسخ روشنی است به این پرسش. بحرانهایی که گستره آن سراسر کره خاکی را فراگرفته است. امروز سخن گفتن از «بحران دنیای مدرن» از دایره نگاههای «خاص» فراتر رفته و به دغدغه‌ای عمومی

و مسئله‌ای جهانی تبدیل شده است؛ به‌طوری که اندیشمندان مغرب‌زمین بیش از دیگران در این وادی سخن گفته‌اند، اگرچه در تحلیل کمی و کیفی این بحران یکسان نمی‌اندیشند.

مدافعان مدرنیته این بحرانها را «عمومی، شایع و فراگیر» نمی‌دانند؛ اما این بحرانها را جدی گرفته‌اند. به‌عنوان مثال «هابرماس» جامعه مدرن را در بعد سرمایه‌داری «جامعه‌ای انبوه، تجزیه شده، متفرق، و ذره ذره شده» می‌نامد.^۱ هموست که از بحران هویت، بحران عقلانیت، بحران مشروعیت و بحران انگیزش سخن گفته است.^۲ و کسی چون «کاستوریادیس» از «بردگی ارادی اعضای جامعه در قبال تصمیمات فرمانروایان» سخن گفته و با به‌کار بردن واژه دموکراسی در توصیف جوامع غربی به مخالفت برمی‌خیزد.^۳

از میان مخالفان، برخی چون «آلفرد سووی» به زاویه‌هایی از بحران مانند «تصنعی شدن محیط زندگی انسان» اشاره کرده‌اند، اما برخی دیگر چون «رند دومن» با صراحت هشدار می‌دهند که: «همه نشانه‌ها، از فروپاشی کامل و برگشت‌ناپذیر این تمدن در قرن بیست و یکم حکایت می‌کند.»^۴ و «ایوانزبونی هالوی» روشنفکران مدرنیته را «پیامبران شکست خورده» می‌نامد^۵ و «لئون فستینگر» کتابی می‌نویسد به نام «وقتی که پیامبری ناکام می‌ماند».^۶

به هر روی فیلسوفان بنامی چون هایدگر، هورکهایمر و مارکوزه که خود از دنیای مدرن برخاسته‌اند، جسورانه به بنیادهای جامعه مدرن تاخته

۱. مدرنیته، دموکراسی و روشنفکران، رامین جهاننگلو، ص ۲۰.

۲. توسعه و مبانی تمدن غرب، مرتضی آوینی، ص ۳۲.

۳. مدرنیته، دموکراسی و روشنفکران، رامین جهاننگلو، ص ۱۲۰.

۴. توسعه و مبانی تمدن غرب، مرتضی آوینی.

۵. روشنفکران و شکست در پیامبری، ص ۱۱.

۶. when prophecy fails) همان، ص ۹.

و دستاوردهای علم و تکنولوژی را زیر سؤال برده‌اند؛^۱ و فیلسوفان مدافع مدرنیته نیز با پذیرش بحرانهای مدرن، دلیل دفاع خود را «بی‌بدیل» دانستن و غیر قابل جایگزین بودن این پدیده عنوان می‌کنند.^۲

امروزه بحران مدرنیته در همه شاخه‌های علوم انسانی به‌طور جدی مطرح است: روان‌شناسان و کارشناسان مسائل تربیتی، از انهدام شخصیت انسان، با خود بیگانگی، گم کردن معنای زندگی، احساس تنهایی، احساس پوچی و بی‌هویتی، افسردگی و اضطراب انسان معاصر بسیار سخن گفته‌اند. جامعه‌شناسان، از تعمیق شکاف طبقاتی، عصیان جوانان، تضعیف نهاد خانواده، فرار فرزندان از خانه، طلاق، برده‌فروشی نوین و قاچاق انسان در کشورهای فقیر و گسست جامعه‌ها و هویت آنها نکته‌ها گفته و تحلیل‌های فراوانی عرضه کرده‌اند.

اقتصاددانان، انسان معاصر را انسان مصرفی و هضم شده در چرخه تولید می‌دانند و مصرف‌گرایی دیوانه‌وار، تضاد اقتصادی و افزایش روزافزون فاصله‌های طبقاتی را از ویژگی‌های جامعه‌های مدرن می‌شمارند.

دانشمندان علوم زیستی درباره نابودی جنکل‌ها و منابع آلودگی منابع آبی کره زمین بر اثر ضایعات نفتی و تفاله‌های شیمیایی، کاهش ضخامت لایه ازن به دلیل استفاده بشر از آلاینده‌های شیمیایی و آلودگی کشته‌ها هشدارها می‌دهند و سه منبع اصلی محیط‌زیست انسان یعنی آب، خاک و هوا را قربانیان اصلی تهاجم مدرنیسم ارزیابی می‌کنند.

صلح‌طلبان از جنگ‌ها و خونریزی‌های پیاپی و پیامدهای آن چون فقر، آوارگی، آلودگی آب و خاک، گسترش بیماری‌هایی چون سیاه‌زخم، آبله، طاعون بر اثر به‌کارگیری سلاحهای میکروبی، و بیماری‌های پوستی،

۱. بحران جامعه مدرن، سیدعلی‌اصغر کاظمی، ص ۲۰.

۲. مدرنیته و مدرنیسم، مصاحبه با حسینعلی نودری، ص ۲۱۵.

تنفسی و غیره که در پی کاربرد سلاحهای شیمیایی به وجود آمده است، ناله‌ها سر داده‌اند و در پس شروع هر جنگی، خطر جهانی شدن و انهدام کره زمین با بمب‌های اتمی را اعلام می‌دارند.

آزادگان و آزادی‌خواهان جهان از استعمار و استثمار مدرن در رنج و عذاب‌اند و درباره خوی امپریالیستی استکبار و اشتباهات سیری‌ناپذیر صاحبان دانش و سرمایه، که در پی تسلط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی بر کشورهای دیگر هستند و منابع و ذخایر مادی و معنوی ملت‌های آسیایی، آفریقایی و آمریکای جنوبی را به غارت می‌برند و آنها را به آتش هوس‌های خود می‌سوزانند سخن‌ها گفته و کتاب‌ها نوشته‌اند.

خلاصه آنکه، فناوری ساخته انسان متجدد چنان بر روح و جسم انسان، آب، خاک، هوا و گیاهان مسلط شده است که این پرسش‌ها در اذهان دور می‌زند که: آیا ماشین خادم انسان است یا انسان خادم ماشین؟ آیا انسان طبیعت را تسخیر کرده است یا طبیعت انسان را؟ آیا انسان مالک ماشین شده است یا ماشین مالک انسان؟

بحرانهای دنیای مدرن از زاویه‌های گوناگون، در نحله‌های فکری متفاوت، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. سنت‌گرایان و پست‌مدرنیست‌ها هر کدام با تکیه بر دیدگاه‌ها و پیش‌فرضهای خود به ریشه‌یابی این بحران پرداخته‌اند. به عقیده ما تنها با معارف توحیدی و بنیانهای دینی می‌توان این بحران را ریشه‌یابی دقیق کرد و راه‌های برون‌رفت از آن را نشان داد. امید است نوشتار مختصر حاضر در همین راستا گام‌هایی هرچند کوچک بردارد. من الله التوفیق